

**ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQ
ЛИТЕРАТУРВЕДЕНИЕ
LITERARY CRITICISM**

UOT 82.

**TEODOR DRAYZERİN ƏSƏRLƏRİNDƏ QADIN TALELƏRİNİN FACİƏVİ
ÇALARLARI****Samirə Arif qızı Məmmədova***Azərbaycan Dillər Universitetinin dosent əvəzi
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru***ORCID:** 0009-0001-3876-8045**E-mail:** samiramammadova23@gmail.com
smammadova@adu.edu.az*Açar sözlər: qadın personajlar, cəmiyyət, psixoloji, faciəvi talelər, sosial təzyiq**Ключевые слова: женские персонажи, общество, психологический, трагические судьбы
социальное давление**Key words: female characters, society, psychological, tragic destinies, social pressure*

Amerika naturalizminin görkəmli nümayəndələrindən olan Teodor Drayzer, öz əsərlərində həyatın sərt reallıqlarını, xüsusilə də materializm və sərt ictimai normalarla idarə olunan cəmiyyətdə qadınların mübarizəsini təsvir edir. Onun romanları tez-tez qadın personajların faciəvi talelərini araşdırır, onların arzuları, hissləri və mənəvi qarşıdurmaları amansız dünya ilə toqquşur. T. Drayzer XX əsrin birinci yarısında yazdığı əsərlərində insanın mövcudluq mübarizəsini, fərdi və ictimai təlatümləri dərin psixoloji təhlillərlə oxucuya çatdırmağı bacaran yazıçılardan biridir. Onun “Cenni Herhardt”, “Kerri bacı” və “Amerika faciəsi” kimi əsərlərində qadın personajların həyat hekayələri, həm cəmiyyətin qadına münasibətində, həm də fərdi talelərin məğrur və bəzən faciəvi tərəflərini ortaya qoyur.

Əsərlərin konteksti və qadın personajların təsvirinə başlamazdan əvvəl deyə bilərik ki, Drayzerin romanlarında qadın obrazları, zamanın sosial və mədəni tələbləri ilə formalaşan dərin simvolik xarakter daşıyır. Həm “Cenni Herhardt”da, həm “Amerika faciəsi”ndə, həm də “Kerri bacı”da, qadınların həyatı yalnız şəxsi faciələrlə məhdudlaşmır, həm də cəmiyyətin qadına qoyduğu məhdudiyyətlər, qarşıdurmalar və gözlənilməz qəzəb vasitəsilə əks olunur. Deyə bilərik ki, Drayzerin qadın personajları, öz daxili dünyalarında böyük psixoloji ziddiyyətlər, itirilmişlik və kədər duyğuları ilə doludur. Bu obrazlarda, həm şəxsi travmalar, həm də sosial ədalətsizliklərdən qaynaqlanan daxili konfliktlər ön plana çıxır. Qadınların psixoloji portreti, oxucuya onların qəlbinin dərinliyinə enmək imkanı yaradır və bu da əsərlərin təsir gücünü artırır.

Bu əsərlərin sosial təhlilində qadınların cəmiyyətdə tutduğu yer və onlara qarşı olan münasibətlər mühüm yer tutur. Drayzer, qadınların yalnız fərdi həyatlarındakı çətinliklərə deyil, həm də cəmiyyətin onlara baxış bucağındakı stereotiplərə və məhdudiyyətlərə işıq tutur. Qadın obrazları, ictimai normaların və ənənələrin təzyiqində qalmış, zaman-zaman faciəvi talelərlə üzləşərək həm öz həyatlarını, həm də ətrafdakı insanların həyatını dəyişir.

“Kerri bacı” əsərində Kerri Miber Çıkaqoda daha yaxşı həyat axtaran gənc bir qızın yolunu təcəssüm etdirir. Əvvəlcə sadələvh və ümid dolu olan Kerri yoxsulluqdan mənəvi güzəştlərə

qədər bir sıra çətinliklərlə üzləşir. Nəhayət, aktrisa kimi maddi uğur qazansa da, Drayzer onun uğurunu boş və mənasız kimi təqdim edir, onun emosional tənhalığını və daxili boşluğunu vurğulayır. Kerri obrazı cəmiyyətin təzyiqlərinin və iqtisadi məhdudiyyətlərin qadınları çətin, çox vaxt insanlıqlarını əlindən alan seçimlərə məcbur etdiyini göstərir. [2, s. 89]

“Cenni Herhardt” romanında isə Cenni obrazı Drayzerin daha dərin faciəvi qadın portretlərindən biridir. Cenni yoxsul ailədə böyüyən, saf qəlbli və fədakar bir gənc qızıdır. O, senator Brender ilə münasibət quraraq ailəsinə kömək etməyə çalışır. Lakin bu münasibət onun həyatında silinməz izlər buraxır. Daha sonra Lester Keyn ilə olan sevgisi də eyni faciəvi sona aparır. Lester onu sevsə də, cəmiyyətin təzyiqləri, ailə və təbəqə fərqləri onların birlikdə olmasına imkan vermir. Cenni hər dəfə başqalarının rifahını öz xoşbəxtliyindən üstün tutaraq, özünü qurban verir. Drayzer onun bu fədakarlığını təsvir edərək cəmiyyətin qadınlara qarşı amansız münasibətini tənqid edir. [1]

Eyni şəkildə, “Amerika Faciəsi” romanında Drayzer, Roberta Oldeni təsvir edir — işçi sinifdən olan bir qadın, onun həssaslığı və Klayd Qriffitsə olan sevgisi onun məhvinə səbəb olur. Roberta, sadıqlıklarınə və səmimi məhəbbətlərinə baxmayaraq, xəyanətə və tərək edilməyə məruz qalan saysız-hesabsız qadınları təmsil edir. Onun faciəvi sonu — həm Klaydın ambisiyalarının, həm də cəmiyyətin ikiüzlülüyünün qurbanı kimi — Drayzerin qadınların etibar və emosional asılılığına görə cəzalandırıldığı sistemi tənqid etdiyini göstərir. [3]

Drayzerin qadın personajlarının təsviri naturalizmin geniş mövzusunə əks etdirir: fərdlər nəzarətlərindən kənar olan xarici qüvvələr tərəfindən formalaşır və çox vaxt məhvə sürüklənirlər. Onun qadın qəhrəmanları şəxsi qüsurlarına görə deyil, onlara imkan tanımayan, onları yalnız istək və ya rahatlıq obyektə kimi görən sərt ictimai quruluş səbəbindən əziyyət çəkirlər. Nəticə etibarilə, Drayzerin əsərləri 20-ci əsrin əvvəllərində qadınların acınacaqlı vəziyyətini güclü şəkildə şərh edir, onların dözümlünü və cəmiyyətin onlara az səlahiyyət və mərhəmət təklif etməsinin faciəvi nəticələrini vurğulayır. Drayzerin, qadınların mübarizələrinin və bədbəxtliklərinin təsviri oxucuları bu cür ədalətsizlikləri davam etdirən mənəvi və iqtisadi sistemləri sorğulamağa dəvət edir.

Yazıcının “Amerika faciəsi” romanı Amerikanın sosial-iqtisadi reallıqlarını və fərdi arzuların faciəvi nəticələrini əks etdirən mühüm əsərlərdən biridir. Romanın əsas mövzularından biri sosial bərabərsizlik və onun insan talelərinə təsiridir. Bu çərçivədə Roberta Oldenin faciəsi diqqətçəkən hadisələrdən biridir. Biz bu romanda sosial bərabərsizliyin sərt nəticəsini Robertanın faciəsində açıq şəkildə görürük.

Roberta Olden sadə kənd qızı olaraq təsvir edilir. O, böyük arzuları və məsum sevgisi ilə baş qəhrəman Klayd Qriffitsə aşiq olur. Roberta Klaydın sevgisinə səmimi surətdə inanır və ona bütün həyatını həsr etməyə hazırdır. Lakin Klayd sosial statusunu yüksəltmək və daha varlı bir həyat qurmaq arzusundadır. O, yüksək cəmiyyətin bir üzvü olan Sondra Finçli ilə münasibət qurmağa çalışır və bu, Roberta ilə olan münasibətini arxa plana atmasına səbəb olur. [7, s.18] Roberta və Klayd arasındakı münasibət daha da mürəkkəbləşir, çünki Roberta Klayddan hamilə qalır. Bu, gənc qadının vəziyyətini çətinləşdirir və onu çıxılmaz bir duruma salır. O, Klayddan evlənməyi tələb edir, lakin Klayd bu məsuliyyətdən qaçmağa çalışır. Nəticədə, o, Roberta ilə səyahətə çıxır və onun faciəli ölümü baş verir. Roberta Oldenin faciəsi həm fərdi bir insanın, həm də cəmiyyətin məhsulu olan bir hadisədir. O, Klaydın sosial yüksəliş ehtirasının qurbanı

olur. Drayzer bu hadisə vasitəsilə Amerikanın sinfi fərqliliyini və cəmiyyətin fərdi arzular üzərində yaratdığı təzyiqləri vurğulayır. Roberta, patriarxal və iqtisadi cəhətdən bərabərsiz bir cəmiyyətin içində seçim haqqı olmayan bir qadın olaraq təsvir edilir. Onun hekayəsi, qadınların sosial vəziyyətinin nə qədər asılı və güvənsiz olduğunu göstərir. [6]

Beləliklə, Roberta Oldenin faciəsi yalnız bir fərdin həyatının məhvi deyil, həm də cəmiyyətin daha geniş problemlərinin əksidir. Drayzerin bu əsəri, oxucunu sosial ədalətsizlik və fərdi məsuliyyət mövzusunda dərin düşünməyə vadar edən təsirli bir əsərdir.

Drayzerin yazı üslubu, sadəcə hadisələri təsvir etməkdən ibarət deyil, həm də simvolizm və metaforlardan istifadə edərək, qadın talelərinin incə və zərif toxunuşlarını da oxucuya ötürür. Bu da öz növbəsində oxucuya qadın personajların yalnız ətraf hadisələrdən deyil, həm də daxili sarsıntılardan necə təsirləndiyini anlamağa imkan verir. Mətnlərdəki simvolik təsvirlər qadın personajların yaşadıkları faciəvi hekayələri daha da dərinləşdirir. Məsələn, “Cenni Herhardt”dakı obrazda tənhalıq və qırılmış ümid simvolik elementlər vasitəsilə ifadə olunur; “Kerri bacı”da isə dini və ruh halını təsvir edən metaforlar qadının mənəvi sarsıntısını və qurtuluş axtarışını simvollaşdırır.

Drayzer, yalnız qadınların həyat sınaqlarını təsvir etməklə kifayətlənmir, o, həm də bu sınaqların insan varlığı, azadlıq və ədalət kimi daha geniş fəlsəfi mövzularla əlaqəsini ortaya qoyur. Beləliklə, onun əsərləri yalnız ədəbiyyatın deyil, eyni zamanda insan təcrübəsinin də, dərinlən təhlilinə çevrilir.

“Cenni Herhardt”, “Kerri bacı” və “Amerika faciəsi” əsərlərində qadın talelərinin faciəvi çalarları, cəmiyyətin qadına olan baxışını, qadınların daxili dünyasında baş verən mürəkkəb psixoloji prosesləri və onların mübarizəsini göz önünə sərir. Bu baxımdan Drayzer, yalnız dövrünün ictimai-siyasi və mədəni məsələlərini işıqlandırmır, həm də insan ruhunun qaranlıq və işıqlı tərəflərini ustalıqla əks etdirir. Drayzerin əsərlərində qadın hüquqsuzluğu yalnız hüquqi və ya sosial məsələlərlə bitmir, bu daha çox o qadınların psixoloji, mənəvi aləmində özünü büruzə verir. Ədib oxucunu yalnız faciəvi bir hekayəyə daxil etmir, həm də insan təcrübəsinin zənginliyi, ümid və itki, sevinc və kədərini iç-içə keçirdiyi mürəkkəb bir dünya ilə tanış edir. Bu baxımdan, onun qadın personajlarının həyatı, təkə bir cəmiyyətin deyil, bütün insanlığın ortaq sınaqları və ümidlərini əks etdirir.

Drayzerin yaradıcılığı, realizm və psixoloji dərinliyə vurğu vuran ədəbi cərəyanların təsiri altında formalaşmışdır. Realist yanaşma, oxucunu hadisələrin və obrazların gündəlik həyatdakı reallığı ilə üz-üzə qoyur və qadınların həyat təcrübələrini daha canlı və inandırıcı şəkildə əks etdirir. Bu yanaşma vasitəsilə qadın talelərinin faciəvi çalarları yalnız şəxsi problemlər deyil, həm də ictimai ədalətsizlik və stereotiplərlə bağlı məsələlər kimi göz önünə çıxır. Qadın obrazlarını psixoloji təhlil etsək burada personajların daxili konfliktləri və emosional dünyaları ilə tanış olacağıq. Drayzerin qadın qəhrəmanları daxili dünyalarında dərin konfliktlər, itkilər və kədər hissləri ilə doludur. Bu obrazlarda aşağıdakı aspektlər ön plana çıxır :

Fərdi itkilər: Hər üç əsərdə qadın personajlar, şəxsi seçimlər və həyatın gətirdiyi gözlənilməz hadisələr nəticəsində öz varlıqlarında itkilər və sarsıntılar yaşamaqdadırlar. Bu itkilər bəzən ailə, sevgi və ya şəxsi məqsədlərin həyata keçməməsi ilə əlaqələndirilir. *Emosional sarsıntılar:* Qadınların iç dünyasında yaranan boşluq və daxili narahatlıq, onların cəmiyyət qarşısındakı mövqeləri ilə sıx bağlıdır. Drayzer, qadın personajların ruhi və emosional vəziyyətini, onların özünə inamsızlığı və ətrafdakı dünyanın bəzən haqsız görünən təzyiqləri vasitəsilə

təsvir edir.

Qadın həyatının simvolik ifadəsi - Drayzer, qadın obrazlarını yalnız psixoloji portretlərlə məhdudlaşdırmayıb, həm də simvol və metaforalar vasitəsilə daha geniş mənəvi və mədəni təhlillər aparır. Məsələn: *Tənhalıq və ümidin simvolu*: “Cenni Gerhardt”dakı qadın obrazlarında tənhalıq, qırılmış ümid və yenidən doğuş axtarışı kimi simvolik elementlər yer alır. Bu simvollar, qadınların şəxsi talelərinin kədərini, lakin eyni zamanda gələcəkdə mümkün olan dəyişiklik və ümid işığını da göstərir.

Yazıcının əsərlərində qadınların taleləri, cəmiyyətin onlara qarşı olan stereotipləri və göz-ləntiləri vasitəsilə də formalaşır. Əsərlərdə qadınlar tez-tez aşağıdakı sosial məhdudiyyətlərlə üzləşirlər: Məsələn deyə bilərik ki, qadınlar, ənənəvi rolların və cəmiyyətin qoyduğu sərhədlərin içində hərəkət etməyə məcbur olurlar. Bu, onların şəxsiyyət inkişafını və azad qərar vermə imkanlarını məhdudlaşdırır. Bundan əlavə qəhrəmanlar ictimai nəzarət və tənqidlə daim üzləşirlər. Cəmiyyətin qadınlara qarşı sərt tənqidi, onların şəxsi seçimlərinə və həyat yoluna ciddi maneələr yaradır. Drayzer, bu mövzunu təsvir edərkən qadınların yaşadıkları daxili sarsıntı və kədəri də vurğulayır. Əsərlərdə qadınların qarşılaşdıqları sosial ədalətsizlik, onların şəxsi və ictimai həyatda yaşadıkları mübarizələr vasitəsilə oxucuya təqdim edilir:

Mübarizə və qəhrəmanlıq: Qadın personajların bəzi hallarda öz talelərinə qarşı mübarizə aparmaları, onların içindəki gücü və qəhrəmanlıq potensialını da işıqlandırır. Lakin bu mübarizə çox zaman faciəvi nəticələrlə nəticələnir və obrazların kədər dolu hekayələri ilə sona çatır.

Drayzerin əsərlərində qadın taleləri həm də, mədəniyyətlərəarası dialoqun bir hissəsi kimi qiymətləndirilə bilər. Qadın obrazları, cəmiyyətin qadına qarşı olan baxışını və qadınların yaşadıkları daxili və xarici təzyiqləri geniş kontekstdə ələ alır.

Qərb və Şərq ədəbiyyatında qadın obrazı: Drayzerin əsərləri, yalnız öz cəmiyyətinin deyil, həm də ümumi insan təcrübəsinin bir aynası kimi xidmət edir. Qadın personajların hekayələri, fərqli mədəniyyətlərdə qadına baxışın ortaq problemlərini və ümidlərini ortaya qoyur. [4] Bu əsərlərin təhlili göstərir ki, qadınların taleləri, cəmiyyətin ənənəvi dəyərləri və stereotipləri ilə mübarizənin, həmçinin insan ruhunun varlıq mübarizəsinin bir təzahürüdür. Drayzer, qadınların həyat sınaqlarını və ruhlarının axtarışlarını təkcə fərdi faciə kimi deyil, həm də ümumi insan təcrübəsinin, mövcudluğun və ədalətin simvolu olaraq təqdim edir.

Problemin aktuallığı - XX əsrin əvvəllərində Amerika cəmiyyətindəki sosial-iqtisadi dəyişikliklərin qadınların psixoloji və mənəvi taleyinə təsiri ilə bağlıdır. Teodor Drayzerin “*Cenni Gerhardt*”, “*Kerri bacı*” və “*Amerika faciəsi*” əsərlərində qadın obrazları sosial məğlubiyyətlə yanaşı dərin psixoloji faciə kimi təqdim olunur. Drayzer yaradıcılığında qadın personajların daxili inkişafının və mərhələli psixoloji faciəsinin yetərincə sistemli araşdırılmaması mövzunu aktuallaşdırır və gender, qadın psixologiyası və sosial determinasiya problemləri baxımından tədqiqatın elmi əhəmiyyətini artırır.

Problemin elmi yeniliyi – T. Drayzerin “*Cenni Gerhardt*”, “*Kerri bacı*” və “*Amerika faciəsi*” romanlarında qadın obrazlarının psixoloji faciəsinin mərhələli və müqayisəli şəkildə təhlil edilməsidir. Tədqiqat qadın taleyini sosial amillərlə yanaşı daxili psixoloji proseslər kontekstində araşdıraraq Drayzer yaradıcılığında qadın obrazlarının psixoloji dərinliyinə yeni interpretativ yanaşma təqdim edir.

Problemin praktiki əhəmiyyəti və tətbiqi ondan ibarətdir ki, tədqiqat nəticələri ali təhsil

müəssisələrində dünya və Amerika ədəbiyyatı, gender tədqiqatları və psixoloji realizm mövzularının tədrisində, həmçinin mühazirə və seminarlar üçün analitik material kimi istifadə oluna bilər. Təklif olunan psixoloji model qadın obrazlarının sosial-mənəvi kontekstdə təhlili üçün praktik yanaşma təqdim edir və gələcək elmi araşdırmalar üçün metodoloji baza rolunu oynayır.

Ədəbiyyat

1. Drayzer, T. Cenni Herhardt. Şərq-Qərb ədəbiyyat nəşriyyatı. Bakı: -2006.
2. Drayzer, T. Kerri bacı. Avrasiya Press. Bakı: -2006.
3. Lingeman, R. Theodore Dreiser: An American Journey. John Wiley & Sons, 1990.
4. Gerber, P. Theodore Dreiser Reconsidered. G. K. Hall, 1981.
5. Cassuto, L. The Inhuman Race: Theories of Race in the Theodore Dreiser's Novels. Columbia University Press, 1997.
6. <https://mir.az/kitab/1109-teodor-drayzer-amerika-faciesi-pdf.html>
7. <https://www.aliceandbooks.com/book/an-american-tragedy/theodore-dreiser/185>
8. <https://archive.org/details/jenniegerhardtno0000theo>
9. <https://www.aliceandbooks.com/book/sister-carrie/theodore-dreiser/577>

S.A. Məmmədova

Teodor Drayzerin əsərlərində qadın talelərinin faciəvi çalarları Xülasə

Amerika naturalizminin görkəmli nümayəndəsi Teodor Drayzer əsərlərində qadın talelərinin faciəsini sosial-iqtisadi təzyiqin nəticəsi kimi təqdim edir. Onun qəhrəmanları şəxsi səhvlərin deyil, amansız ictimai sistemin qurbanına çevrilirlər. “Kerri bacı”, “Amerika faciəsi” və “Cenni Gerhardt” romanlarında qadın obrazları uğurun illüziyasını, fədakar sevginin faciəsini və sosial qərəzlər ilə bərabərsizliyin dağıdıcı təsirini üzə çıxarır. Bu obrazlar şəxsiyyətin xarici qüvvələrdən asılılığını ifadə edir və XX əsrin əvvəlləri cəmiyyətində qadının azadlıq və ləyaqətinin məhdudlaşdırılmasını tənqid edir. Yazıcının əsərləri, yalnız ədəbiyyatın sərhədlərini genişləndirməklə kifayətlənmir, həm də cəmiyyətin qadına münasibətindəki dərin paradoksları və sarsıntıları açıq şəkildə ortaya qoyur.

С.А. Мамедова

Трагические краски женских судеб в произведениях Теодора Дрейзера Резюме

Теодор Драйзер, представитель американского натурализма, в своих произведениях показывает трагедию женских судеб, обусловленную социально-экономическим давлением. Его героини становятся жертвами не личных ошибок, а жестокой общественной системы. В романах «Сестра Кэрри», «Американская трагедия» и «Дженни Герхардт»

женские образы раскрывают иллюзорность успеха, трагедию жертвенной любви и разрушительное влияние социальных предрассудков и неравенства. Эти образы выражают натуралистическую идею зависимости личности от внешних сил и критикуют общество начала XX века, ограничивающее свободу и достоинство женщины.

S.A. Mammadova

**The tragic colors of women's destinies in the works of Theodor Dreiser
Summary**

Theodore Dreiser, a major figure of American naturalism, depicts the tragic fates of women shaped by harsh social and economic forces rather than personal failure. His female characters are constrained by an unforgiving system that limits their agency and moral freedom. In *Sister Carrie*, Carrie Meeber's material success is accompanied by emotional emptiness, exposing the illusion of social achievement. In *An American Tragedy*, Roberta Alden embodies the vulnerable working-class woman destroyed by betrayed love, while *Jennie Gerhardt* represents moral purity and self-sacrifice undermined by social prejudice and economic injustice. Through these portrayals, Dreiser highlights the naturalistic idea that women's lives are determined by external pressures, offering a critique of early twentieth-century society.

Redaksiyaya daxil olub: 11.02.2026